

Prof. dr. Sead SELIMOVIĆ
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
E-mail: sead.selimovic20@gmail.com

Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94(497.6)"1945/1953" (093)
314:32:33:37(497.6 Bijeljina)"1945/1953"

POLITIČKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE PROMJENE U BIJELJINI OD 1945. DO 1953. GODINE

Abstrakt: Autor u radu piše o političkim i društveno-ekonomskim promjenama u Bijeljini od 1945. do 1953. godine. Područje Bijeljine je nakon Drugog svjetskog rata bilo u sastavu Tuzlanskog okruga. Od 1949. Bijeljina je bila sastavni dio Tuzlanske oblasti, a od 1952. godine, bila je jedan od 66 srezova Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Područje Bijeljine činili su Srez Bijeljina i Grad Bijeljina.

Nova vlast se nakon Drugog svjetskog rata susretala sa mnogobrojnim problemima: nedostatkom adekvatne komunikacije između nižih i viših organa vlasti, organizacijom i smještajem srezova, prehranom stanovništva, otkupom žitarica, sjetvom, repatrijaciji izbjeglica, pomoći invalidima, problemima u zdravstvu, školstvu itd.

U predizbornoj kampanji 1945. godine Komunistička Partija Jugoslavije (KPJ) je na razne načine onemogućavala učestvovanje građanskih stranaka. Režim je špijunirao svoje političke i ideološke protivnike. Građani su bili u strahu da će biti uhapšeni kao "narodni neprijatelji" i biti kažnjeni. Mnogobrojni protivnici Narodnog fronta bili su izbrisani sa biračkih spiskova.

Prvi izbori u socijalističkoj Jugoslaviji održani su 11. novembra 1945. godine. Na izborima se glasalo za listu Narodnog fronta i kutiju bez liste ("ćorava kutija"). Ubjedljivo je pobijedila lista Narodnog fronta na kojoj su se nalazili i "provjereni" članovi Komunističke partije Jugoslavije. U Bijeljinskom srezu je u biračke spiskove bilo upisano 27.018 glasača. Glasalo je 25.188 ili 93,23% od ukupnog broja upisanih. Kandidat Narodnog fronta za Saveznu skupštinu Jugoslavije iz Bijeljinskog sreza, dr. Vojislav Kecmanović, dobio je 24.419 glasova (96,95%), dok je kutija bez liste osvojila 769 glasova (3,05%). Lista Narodnog fronta za Skupštinu naroda Jugoslavije također je bila "ubjedljiva" na ovim izborima. Lista je osvojila 24.457 glasova ili 97,10% ukupnog broja birača koji su izašli na izbore, dok je kutija bez liste osvojila 731 glas ili 2,90%.

U ukupnom stanovništvu Bijeljine žene su bile brojnije od muškaraca i činile su 52,24% stanovništva Sreza i 52,29% stanovništva Grada. Žene su imale važnu ulogu u društveno-ekonomskom, kulturnom i obrazovnom životu Bijeljine.

Na području Bijeljine zajedno su živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao. Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika, a 1953. godine 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu (52%).

U Bijeljini je, 1948. godine, bez školske spreme bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili 31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske spreme bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske spreme i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno. Na području Bijeljine je, u periodu 1945-1953. godine, povećan i broj osnovnih škola sa 34, 1946, na 53, 1953. godine. Osim osnovnih škola, radile su i druge škole: Učiteljska, Gimnazija, Srednja poljoprivredna škola. Sa ovakvom strukturom stanovništva u Bijeljini, provođena je vrlo ambiciozno, obnova i prvi petogodišnji plan. U ovome periodu (1945-1953) učinjene su značajne ekonomske promjene. Te promjene su vidljive u oblasti zanatstva, trgovine, ugostiteljstva, poljoprivrede.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bijeljina, Bijeljinski srez, političke promjene, društveno-političke promjene, spolna struktura stanovništva, etnička struktura stanovništva, obrazovna struktura, obnova, pismenost, školstvo, ekonomske promjene.*

POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC CHANGES IN BIJELJINA FROM 1945. TO 1953.

Abstract: *The author writes about political and socio-economic changes in Bijeljina from 1945 to 1953. After the Second World War, the area of Bijeljina was part of the Tuzla District. Since 1949, Bijeljina has been an integral part of the Tuzla region, and since 1952, it has been one of the 66 districts of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina. The area of Bijeljina consisted of the District of Bijeljina and the City of Bijeljina.*

After the Second World War, the new government faced many problems: lack of adequate communication between lower and higher authorities, organization and accommodation of counties, feeding the population, buying grain, sowing, repatriation of refugees, assistance to the disabled, health problems, education, etc.

In the 1945 election campaign, the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) prevented the participation of civic parties in various ways. The regime spied on its political and ideological opponents. Citizens were afraid that they would be

arrested as “enemies of the people” and punished. Numerous opponents of the Popular Front were removed from the voter lists.

The first elections in the socialist of Yugoslavia were held on November 11, 1945. In the elections, they voted for the list of the Popular Front and the box without the list (“blank box”). The list of the Popular Front, which also included “verified” members of the Communist Party of Yugoslavia, won convincingly. In the Bijeljina district, 27,018 voters were registered to vote. 25,188 or 93.23% of the total number of registered voters voted. Candidate of the People’s Front for the Federal Assembly of the Yugoslavia from the Bijeljina District, dr. Vojislav Kecmanović received 24,419 votes (96.95%), while the box without a list won 769 votes (3.05%). The list of the Popular Front for the Assembly of Peoples of the Yugoslavia was also “convincing” in these elections. The list won 24,457 votes or 97.10% of the total number of voters who went to the polls, while the box without the list won 731 votes or 2.90%.

In the total population of Bijeljina, women were more numerous than men and made up 52.24% of the population of the District and 52.29% of the population of the City. Women played an important role in the socio-economic, cultural and educational life of Bijeljina.

Bosniaks, Serbs, Croats and members of other nations lived together in the area of Bijeljina, and the number of inhabitants was continuously increasing. In 1948 there were 77,482 inhabitants and in 1953, 86,865 inhabitants which was an increase of 9,383 persons or 11.49%. Serbs made up the majority in Bijeljina County (80%) and Bosniaks in Grad (52%).

He is in Bijeljina, in 1948, there were 51,031 persons or 65.86% of the population without education, 24,160 persons or 31.18% with completed primary school, and 1,649 persons or 2.13% of the population with lower secondary school. 565 persons or 0.73% had completed secondary school, and 73 persons or 0.09% of the population of Bijeljina had completed college and university. There were 32,522 women or 63.73% of the total number of persons without education and 18,509 men or 36.27% without education. In addition, the literacy of the population was at a very low level. As many as 22,139 or 37.76% of people over the age of nine were illiterate. In the area of Bijeljina, in the period 1945-1953. year, the number of primary schools increased from 34, 1946, to 53, 1953. In addition to primary schools, there were other schools: Teacher’s, Gymnasium, Agricultural High School. With such a population structure in Bijeljina, the reconstruction and the first five-year plan were carried out very ambitiously. Significant economic changes were made in this period (1945-1953). These changes are visible in the field of crafts, trade, catering, agriculture.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Bijeljina, Bijeljina district, political changes, socio-political changes, gender structure of the population, ethnic structure of the population, educational structure, reconstruction, literacy, education, economic changes.

Uvod

Drugi svjetski rat završen je pobjedom Saveznika u čijem sastavu je bio i Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije. Rat je ostavio strahovite posljedice za državu i društvo. Bosni i Hercegovini, koja je bila centar NOP-a, pričinjeni su ogromni materijalni i ljudski gubici. U Jugoslaviji je, prema procjenama, tokom Drugoga svjetskog rata poginulo između 1.014.000 i 1.027.000 ljudi. Bosna i Hercegovina je imala ogromne ljudske žrtve. Procjenjuje se da je tokom Drugog svjetskog rata ona izgubila oko 316.000 stanovnika¹.

Na području Tuzlanskog okruga, porušeni su mnogi industrijski kapaciteti i stambeni objekti. U Vlasenici je porušeno 6.042 kuće, Zvorniku 3.847, Loparama 1.191, Tuzli 1.081, Kladnju 889, Srebrenici 850, Suhom Polju 729, Brčkom 701, Lukavcu 664, Bijeljini 422 i Gradačcu 177 kuća.² Mogobrojne su bile i ljudske žrtve.

U Bijeljini³ su, tokom Drugog svjetskog rata, djelovale mnogobrojne, međusobno suprostavljene, vojne formacije. U jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), iz Semberije, bilo je boraca iz reda svih naroda koji su živjeli na tome prostoru. U Bijeljini je tokom rata, prema nepotpunim podacima, stradalo 3.794 osobe. Ukupne žrtve rata su sigurno veće, jer se veliki broj bijeljinaca nalazio u svim vojnim formacijama koje su djelovale u toku Drugog svjetskog rata: partizanima, četnicima, ustašama, domobranima, zelenom kadru itd. Žrtve rata bili su, u ogromnom broju, i civili.⁴

1 Pitanjem ljudskih žrtava za vrijeme Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji, potpuno odvojeno, bavili su se Vladimir Žerjavić i Bogoljub Kočović. Rezultate do kojih su došli objavili su u studijama. Vladimir Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb 1989; Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji*, London 1985. V. Žerjavić navodi da je u Bosni i Hercegovini tokom Drugoga svjetskog rata poginulo 316.000 stanovnika, od toga: Srbi i Crnogorci 164.000, Hrvati 64.000, Bošnjaci (piše Muslimani) 75.000, Jevreji 9.000 i Ostali 4.000. Po B. Kočoviću u Bosni i Hercegovini je u istom periodu poginulo 382.000 njenog stanovništva, i to: Srbi i Crnogorci 209.000, Hrvati 79.000, Bošnjaci (piše Muslimani) 75.000, Jevreji 10.000 i Ostali 9.000. U *Istoriji SK BiH*, 2, na stranici 14, piše da se "gubici stanovništva prema prvim poslijeratnim procjenama u Bosni i Hercegovini kreću oko 700.000".

2 Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Uprava tehničkih baza (dalje: UTB), dok. br. 703/1946, *Referat Građevinskog odjeljenja OKNOT-a za konferenciju obnove naselja o obnovi naselja na teritoriji tuzlanskog okruga*, Tuzla, 18. 7. 1946; O ratnim razaranjima u Drugom svjetskom ratu na području Tuzlanskog okruga vidi: Sead Selimović, Senaid Hadžić, *Tuzlanski kraj 1851-1991: demografske i socijalne promjene*, Off-set, Tuzla 2007, 150-163; Vidi: Sead Selimović, *Političke i društveno-ekonomske promjene u Zvorniku od 1945. do 1953. godine*, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 48, Sarajevo 2018, 179. (dalje: S. Selimović, *Političke i društveno-ekonomske promjene u Zvorniku*); O Iskorištavanju i uništavanju privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu - vidi: Sead Selimović, *Iskorištavanje i uništavanje privrede Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu*, *Historijski pogledi*, god. III, br. 3, Tuzla 2020, 176-194.

3 O Bijeljini vidi: *Semberija kroz vijekove*, Zbornik radova sa naučnog skupa "Baština i naslijeđe Semberije", Bošnjačka zajednica kulture Preporod Bosne i Hercegovine, Bijeljina 2012. U Zborniku nije objavljen niti jedan rad koji tretira Bijeljину u periodu 1945-1953. godine.

4 *Stradali u Jugoslaviji od 06.04.1941. do 15.05.1945. godine prema mestu stanovanja pre rata i nacionalnoj pripadnosti*. Muzej žrtava genocida Beograd, Beograd 2008, 1.

Promjene u administrativno-teritorijalnom ustrojstvu

Bijeljina je u Drugom svjetskom ratu, prvi put oslobođena 24. septembra 1943. godine. Međutim, život u slobodnoj Bijeljini i cijeloj Semberiji nije dugo trajao. U aprilu 1944. godine Bijeljina je ponovo okupirana. Jedinice Jugoslavenske armije "konačno" su oslobodile Bijeljину 2. aprila 1945. godine. Istoga dana je oslobođeno i Brezovo Polje te "veliki broj" drugih mjesta u Semberiji.⁵

Uporedo sa oružanom borbom stvarana je i nova - komunistička vlast na svim oslobođenim dijelovima Bosne i Hercegovine i Jugoslavije.

Bijeljina je nakon Drugog svjetskog rata bila u sastavu Tuzlanskog okruga. *Zakonom o teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora*, između ostalog, obrazovan je i Tuzlanski okrug.⁶ U sastavu ovoga Okruga bilo je 12 srezova: Zvornički, Srebrenički, Bijeljinški, Bosanskošamački, Brčanski, Ugljevički, Loparski, Gradačački, Vlasenički, Kladanjski, Lukavački i Tuzlanski.⁷ Na vanrednom zasjedanju Okružne narodne skupštine za Okrug tuzlanski, u Tuzli, 3. oktobra 1945. godine, kome je prisustvovao ministar trgovine i industrije Federalne vlade Pašaga Mandžić, prisutni su upoznati sa teritorijalnim promjenama u Tuzlanskom

5 „Bijeljina je oslobođena“, *Front slobode*, godina II, vanredno izdanje, Tuzla, 7. april 1945, 1.

6 *Zakon o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove, i područja mjesnih narodnih odbora*, „Službeni list Federativne Bosne i Hercegovine“, broj 11, Sarajevo, 18. avgusta 1945.

7 U toku NOB-a stvorena je DFJ, u kojoj je Bosna i Hercegovina stekla status ravnopravne federalne jedinice. Opredjeljenje o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu potvrđeno je odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, čime je Bosna i Hercegovina dobila svoje teritorijalno jedinstvo, posljednji put prekinuto zavođenjem šestojanuarske diktature i Sporazumom Cvetković – Maček. Iako je tokom trajanja NOR-a inicirano pitanje teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine (odluka ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu o ustrojstvu i radu NOO-a i NO skupština u Federalnoj Bosni i Hercegovini), konačnu odluku o tome donijelo je Predsjedništvo Narodne skupštine Bosne i Hercegovine u Sarajevu, 16. avgusta 1945. godine. Naime, Predsjedništvo Narodne skupštine Bosne i Hercegovine donijelo je *Zakon o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora*. Ovim zakonom je Bosna i Hercegovina podijeljena na 7 okruga, 77 srezova i 1.280 područja mjesnih narodnih odbora. Grad Sarajevo izdvojen je u posebno područje narodne vlasti i podijeljen na rejone. Osim toga u samostalna područja narodne vlasti izdvojeni su i gradovi: Banja Luka, Bihać, Mostar, Travnik, Tuzla, Bijeljina, Brčko, Zenica. Prema navedenom Zakonu teritorija Bosne i Hercegovine podijeljena je na slijedeće okruge: Sarajevski, Hercegovački, Travnički, Banjalučki, Bihaćki, Dobojski, Tuzlanski. „Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine“ (dalje: „Sl. list F BiH“), broj 11, godina I, od 18. avgusta 1945. Podaci o broju mjesnih narodnih odbora se razlikuju u *Zakonu o teritorijalnoj podjeli Federalne Bosne i Hercegovine* od podataka iznesenih u literaturi. Tako je u pomenutom Zakonu na četvrtoj stranici navedeno 1.280 mjesnih područja, dok u *Istoriji SK BiH*, 2, na strani 25 se navodi postojanje 1.293 mjesna narodna odbora. Ovo je vjerovatno bilo usljed naknadnih postignutih dogovora. Vidi i: Sead Selimović, *Obnova i konsolidacija privrednih preduzeća Tuzlanskog okruga 1945-1952. godine*, *Glasnik arhiva i arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, broj 46, Sarajevo 2016, 189-208; Sead Selimović, *Obnova naselja Tuzlanskog okruga porušenih u Drugom svjetskom ratu*, *Arhivska praksa*, broj 19, Tuzla 2016, 514-526; Sead Selimović, *Obnova i društveni razvoj Srebrenice u periodu 1945-1953. godine*, *Monumenta Srebrenica, istraživanja, dokumenti, svjedočanstva: Srebrenica kroz minula stoljeća*, knjiga 6, Tuzla-Srebrenica 2017, 125-151.

okругu. Istaknuto je da su od ovog okruga "odejpljeni srezovi: Doboј, Maglaj, Gračanica i veći dio šamačkog sreza sa opštinama Modriča i Odžak, a od njih pak obrazovan novi Dobojski okrug". Osim toga, naglašeno je, da su formirana tri nova sreza: loparski, ugljevički i lukavački. Tako je Tuzlanski okrug imao 12 srezova sa 12 sreskih, tri gradska i 210 mjesnih narodnih odbora.⁸ Ovakva administrativno-teritorijalna podjela bila je do 1949. godine, kada su ukinuti okruzi i obrazovane oblasti.⁹ Bijeljinski srez bio je sastavu Tuzlanske oblasti, sve do decembra 1951. godine, kada su ukinute oblasti.¹⁰ *Zakonom o podjeli teritorije Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine*, 1952. godine, obrazovano je 66 srezova, među kojima i Bijeljinski srez, u čijem sastavu je bilo 10 općina sa 86.865 stanovnika.¹¹

Uspostavljanje "nove vlasti": prvi izbori

Nova okružna vlast se nakon Drugog svjetskog rata susretala sa mnogobrojnim problemima: nedostatkom adekvatne komunikacije između nižih i viših organa vlasti, organizacijom i smještajem srezova, prehranom stanovništva, otkupom žitarica, sjetvom, repatrijaciji izbjeglica, pomoći invalidima, problemima u zdravstvu, školstvu itd.¹²

U predizbornoj kampanji 1945. godine Komunistička Partija Jugoslavije (KPJ) je na razne načine onemogućavala učestvovanje građanskih stranaka.¹³

Režim je špijunirao svoje političke i ideološke protivnike. Građani su bili u strahu da će biti uhapšeni kao "narodni neprijatelji" i biti kažnjeni. Mnogobrojni protivnici Narodnog fronta bili su izbrisani sa biračkih spiskova.¹⁴

Prvi izbori u socijalističkoj Jugoslaviji održani su 11. novembra 1945.

8 „Vanredno zasjedanje Okružne narodne skupštine za okrug tuzlanski“, *Front slobode*, godina III, br. 33, Tuzla, 5. oktobra 1945, 3; Vidi: Sead Selimović, *Obnova i društveni razvoj Doboja u periodu 1945-1953. godine*, *Arhivska praksa*, br. 18, Tuzla 2015, 490-506.

9 *Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na oblasti*, „Službeni list NR BiH“, broj 16, Sarajevo, 21. aprila 1949.

10 *Ukaz o ukidanju oblasti kao teritorijalno-administrativnih jedinica i prestanku rada oblasnih narodnih odbora na teritoriji Narodne Republike Bosne i Hercegovine*, „Službeni list NR BiH“, broj 26, Sarajevo, 1. decembra 1951.

11 *Zakon o podjeli teritorije Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine*, „Službeni list NR BiH“, broj 11, Sarajevo, 5. maja 1952; *Statistički godišnjak 1945-1953*, Sarajevo 1954, 6, 19; Vidi i: Izet Šabotić, *Društveno-političke i privredne karakteristike šireg tuzlanskog područja od 1945. do 1953. godine*, *Saznanja*, časopis za historiju, broj 1, Tuzla, 2005, 277-278.

12 „Vanredno zasjedanje Okružne narodne skupštine za okrug tuzlanski“, *Front slobode*, godina III, br. 33, Tuzla, 5. oktobra 1945, 3.

13 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Beograd 1980, 393.

14 Ove tvrdnje iznio je sekretar američkog veleposlanstva u u Beogradu, u svome izvještaju od 27. septembra 1945. godine. Vidi: Vojislav Pavlović, *Od monarhije do republike – SAD i Jugoslavija (1941-1945)*, Clio-Glas srpski, Beograd-Banja Luka 1998, 506.

godine. Na izborima se glasalo za listu Narodnog fronta i kutiju bez liste ("ćorava kutija"). Ubjedljivo je pobijedila lista Narodnog fronta na kojoj su se nalazili i "provjereni" članovi Komunističke partije Jugoslavije. U Bijeljinskom srezu je u biračke spiskove bilo upisano 27.018 glasača. Glasalo je 25.188 ili 93,23% od ukupnog broja upisanih. Kandidat Narodnog fronta za Saveznu skupštinu Jugoslavije iz Bijeljinskog sreza, dr. Vojislav Kecmanović, dobio je 24.419 glasova (96,95%), dok je kutija bez liste osvojila 769 glasova (3,05%). Lista Narodnog fronta za Skupštinu naroda Jugoslavije također je bila "ubjedljiva" na ovim izborima. Lista je osvojila 24.457 glasova ili 97,10% ukupnog broja birača koji su izašli na izbore, dok je kutija bez liste osvojila 731 glas ili 2,90%.¹⁵

I u ostalim srezovima Tuzlanskog okruga Lista Narodnog fronta odnijela je ubjedljivu pobjedu na izborima. Liste su predvodili istaknuti članovi Komunističke partije Jugoslavije: dr. Vojislav Kecmanović, Pašaga Mandžić "Murat", Cvijetin Mijatović Majo, Mustafa Vilović, Hasan Burić, Mehmedalija Hukić, Omer Gluhić, Pero Đukanović, Edhem Čamo, Brano Savić i Anton Đojić.¹⁶

Ovi izbori su pokazali da je Komunistička partija izašla na izbore "krijući se" iza liste Narodnog fronta, jer nije bila sigurna u pobjedu ako se pojavi pod imenom svoje partije. Osim toga, Komunistička partija je željela da pokaže da ima bezrezervnu podršku naroda, ne samo domaćoj, nego i svjetskoj javnosti. Izbori su potvrdili činjenicu da "nova vlast" ne želi demokratiju, već samo vlast po svaku cijenu. Lista Narodnog fronta nije ni imala konkurenta na izborima, pa je "pobjeda" bila i očekivana.

Na području Tuzlanskog okruga, krajem 1945. godine, bilo je 2.358 članova KPJ i 349 kandidata za prijem.¹⁷ Ovaj podatak pokazuje da KPJ nije bila tako brojna na području Tuzlanskog okruga.

Govoreći o rezultatima prvih izbora u Jugoslaviji i NR Bosne i Hercegovine, Rodoljub Čolaković, predsjednik Vlade NR BiH je istakao da će izbori za Ustavotvornu skupštinu, održani 11. novembra 1945. godine ući u historiju "kao zlatan datum". Tada su se "svi narodi" izjasnili za demokratski poredak i sve tekovine oslobodilačke borbe koje su u njemu sadržane, za "program Narodnog fronta, za demokratsku, federativnu narodnu republiku Jugoslaviju". On je dalje istakao da izborna pobjeda Narodnog fronta u Bosni i Hercegovini ima naročit značaj, kako zbog "nacionalne raznonarodnosti", tako i zbog "teške političke prošlosti" te federalne jedinice.¹⁸

Rodoljub Čolaković je posebno istakao tri činjenice. Prvo, "ogromno" učešće naroda na izborima. Preko 90% upisanih birača izašlo je na izbore. Drugo,

15 „Veličanstvena pobjeda Narodnog fronta. Konačni rezultati izbora u našem okrugu“, *Front slobode*, godina III, broj 39, Tuzla, 18. novembar 1945, 1.

16 „Veličanstvena pobjeda Narodnog fronta. Konačni rezultati izbora u našem okrugu“, *Front slobode*, godina III, broj 39, Tuzla, 18. novembar 1945, 1-3.

17 Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), Okružni komitet KPJ Tuzla (dalje: OK KPJ Tuzla), k-2, f-1, *Okružni komitet KPJ Tuzla Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH*, Tuzla, 8. 1. 1946.

18 „Pobjeda probuđenog naroda“, *Front slobode*, godina III, broj 40, Tuzla, 25. novembar 1945, 1.

da je izborna pobjeda Narodnog fronta "zajednička pobjeda svih naroda Bosne i Hercegovine". Ta činjenica je bila posebno važna, jer je "hrvatska reakcija" računala da će jedan dio bosanskohercegovačkih Hrvata zadržati pod svojim uticajem i odvratiti ih od glasanja. "Proustaški elementi, prefarbani u mačekovce, jedan dio klera i ostaci Šutejeve klike učinili su sve da ometaju onaj zdravi proces masovne preorijentacije Hrvata Bosne i Hercegovine ka Narodnom frontu". I treća činjenica, veliki izlazak žena na izbore. "Oslobodilački rat politički je probudio naše žene i razvio kod njih osjećanje odgovornosti za sudbinu zajednice".¹⁹

Visoki funkcioner Komunističke partije, isticao je i potrebu za snažnijim ekonomskim i kulturnim razvojem Bosne i Hercegovine, te boljim materijalnim položajem njenih stanovnika.

Međutim, "nova vlast" je imala mnogo problema. Ti problemi su vidljivi iz izvještaja sekretara Okružnog narodnog odbora Tuzla, dr. Edhema Čame, na Trećoj redovnoj skupštini Okružnog narodnog odbora za okrug tuzlanski, održanoj 28. decembra 1945. godine u Tuzli. On je, prezentirajući izvještaj Izvršnog odbora, iznio niz problema u funkcioniranju "narodne vlasti". Mjesni, sreski i gradski narodni odbori su "mladi" i "neiskusni". Oni su većinom regrutovani iz reda "radnika" i "seljaka". Mnogim važnim problemima sela ili sreza prilaze "površno" i bez "dovoljnog udublivanja". Osim toga, u redove narodnih odbora "uvukao se priličan broj zlonamjernih i neprijateljskih elemenata".²⁰

Nije se "narodna vlast" susretala samo sa problemima funkcioniranja mjesnih, sreskih i gradskih narodnih odbora, već i sa mnogobrojnim društveno-ekonomskim pitanjima, koja su čekala rješenje. To su, između ostaloga, pitanje budžeta, prosvjeđivanja, obezbjeđenje prehrane, "saobraćajne teškoće", kontrola cijena, slabljenje valute itd.

U Bijeljini i Tuzli je zabilježeno dizanje cijena i slabljenje dinara, tako da su opanci u Bijeljini prodavani po cijeni od 1.800 do 2.000 dinara, a krojenje odijela u Tuzli koštalo je 18.000 dinara.²¹

Djelovanje "reakcije"

Na području Semberije KPJ nije bila dovoljno aktivna. To je ostavilo prostor za djelovanje njenih političkih i ideoloških protivnika. U mnogim naseljima, Tuzlanskog okruga, pa tako i u Bijeljinskom srezu, kretale su se po okolnim šumama manje ili veće "četničke i ustaške grupe", koje su napadale lokalno stanovništvo, maltretirali ih i pljačkali.²²

¹⁹ *Isto.*

²⁰ „Treća redovna skupština Okružnog narodnog odbora za okrug tuzlanski“, *Front slobode*, godina III, broj 45, Tuzla, 31. decembar 1945, 1-2.

²¹ *Isto.*

²² ATK, Oblasni komitet Saveza komunita Tuzla (dalje: OBK SK Tuzla), Naknadno pronađeni i evidentirani dokumenti (1951; 1952; 1958. i 1961), k-5, fasc. 3, dok. br. 887/51, *Izvještaj instruktorske*

Četnici su bili organizovani u grupama pet do deset ljudi, a negdje i stotinjak, kao što je bilo na Majevidi i Ozrenu. Oni su bili vrlo aktivni u Posavini, Semberiji i drugim prostorima.²³

"Srpska reakcija" je bila vrlo aktivna. Ona se infiltrirala u lokalno stanovništvo i govorila narodu "da čekaju dolazak Engleza i da će se Kralj Petar II. Karađorđević vratiti u zemlju". Osim toga, isticano je da će u "Jugoslaviji ostati ona vojska koju postavi kralj", a to nikako nije NOVJ.²⁴ Narodu je pričano da će monarhija biti obnovljena jer "ne može biti država bez kralja, zatim, da će doći do sukoba između Saveznika i SSSR-a, te da Tito Srbima ne može biti dobar ("Kako Tito kao Hrvat može biti bolji za nas od kralja koji je Srbin").²⁵

Izuzetno snažne su bile i bošnjačke protukomunističke grupe. U selima su uticali na seljake da se ne trude mnogo na sređivanju ljetine (žetvi, branju šljiva itd) "jer će svakako država uzeti od seljaka sav višak njegovih proizvoda."²⁶ Osim toga, na dovama su "hodže govorile kako svaka vlast koja ne vjeruje u Boga mora da propadne".²⁷

"Hrvatska reakcija" bila je vrlo aktivna. U selu "Bošnjaci" na prostoru Posavine, narod je razglasio kako je vidio "Majku Božju" u tamošnjim šumama, pa je nosio hranu za nju u skladu sa narodnim običajima.²⁸ Time su oni, u stvari, osiguravali preživljavanje ustašama koji su se krili u šumama. "Utjecaj hrvatske reakcije prema Hrvatima ogledao se i u tome što su hrvatske seljanke na pijacama primale kune a ne dinare, jer im je rečeno da će dinari izgubiti vrijednost a da će kune ponovo biti u prometu".²⁹

---

grupe CK KP BiH o obilasku partijske organizacije srebreničkog sreza, Sarajevo, 6. 3. 1951. godine. O djelovanju protukomunističkih grupa vidi: Ivana Andrić, *Protukomunističke grupe u tuzlanskom kraju (1945-1947)*, rukopis magistarskog rada, Tuzla 2016; Senaid Hadžić, *Neke osobnosti stanovništva tuzlanskog kraja 1947-1949. godine*, *Arhivska praksa*, br. 10, Tuzla 2007, 413-428; Senaid Hadžić, *Položaj Bošnjaka Tuzlanskog kraja 1947-1949. Saznanja*, časopis za historiju, god. 2/2008, br. 2, Tuzla 2008, 165-183; Adnan Jahić, *Političko-društvene prilike na području zvorničkog sreza nakon Drugog svjetskog rata (1945-1947)*, *Zbornik radova "Zvornik kroz stoljeća"*, Medžlis IZ Zvornik, Zvornik 2012, 96-107; Adnan Jahić, *Vrijeme izazova Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Zagreb – Sarajevo, 2014, 564-575.

23 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. 042/1, *Izveštaj OK KPJ Tuzla o političkoj situaciji na tuzlanskom okrugu upućen PK KPJ BiH*, Tuzla, 19. 8. 1945. godine.

24 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. 014/1, *Izveštaj OK KPJ Tuzla upućen PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu*, Tuzla, 3. 7. 1945. godine.

25 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. Ib13/1, *Izveštaj Sreskog komiteta KPJ Zvornik o radu i stanju partijske organizacije upućen OK KPJ Tuzla*, Zvornik, 23. 7. 1945.

26 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. II a3/3, *Izveštaj OK KPJ Tuzla o agitaciji i propagandi upućen PK KPJ BiH*, Tuzla, 26. 7. 1945.

27 ATK, OK KPJ Tuzla, k-3, fasc. 2, dok. br. Ib140/1, *Izveštaj OK KPJ Tuzla o političkoj situaciji i radu partijske organizacije na tuzlanskom okrugu upućen PK KPJ BiH*, Tuzla, 3. 8. 1946.

28 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. 014/1, *Izveštaj OK KPJ Tuzla upućen Pokrajinskom komitetu Komunističke partije Jugoslavije (u daljem tekstu: PK KPJ) za Bosnu i Hercegovinu*, Tuzla, 3. 7. 1945. godine.

29 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. 014/1, *Izveštaj OK KPJ Tuzla upućen PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu*, Tuzla, 3. 7. 1945. godine.

Protv komunističke vlasti djelovali su i bivši zarobljenici, povratnici iz Njemačke, Belgije i Nizozemske. Oni su razvili aktivnosti na cijelom prostoru Tuzlanskog okruga, a posebno u Brčanskom i Bijeljinskom srezu. Bivši zarobljenici su govorili o svom lijepom životu u Francuskoj, Belgiji i Nizozemskoj, o tome kako su tamo čitavi gradovi ostali neporušeni, saobraćaj je funkcionirao, te da se "čude pustoši koju vide u Jugoslaviji", tumačeći, "da tako ne bi bilo da Jugoslavija nije zaratila sa Njemačkom".³⁰

Protukomunističke grupe razvijale su svoje aktivnosti i protiv "dobrovoljnog rada", ističući "da je to kuluk, i kako se na silu gone seljaci na dobrovoljne radove, dok građani i radnici ne idu na takve radove."³¹

Više žena u spolnoj strukturi stanovništva Bijeljine

Bosna i Hercegovina je nakon završetka Drugog svjetskog rata imala površinu 51.121 km². Na tom prostoru živjelo je, prema popisu stanovništva 1948. godine, 2.565.277 stanovnika. Lica muškog spola bilo je 1.237.381 a ženskog 1.327.896.³²

Područje Bijeljine činili su Bijeljina srez sa 12.515 domaćinstava i 63.877 stanovnika, te Bijeljina grad sa 3.455 domaćinstava i 13.605 stanovnika.³³

U tabeli 1 predstavljeno je stanovništvo po spolu i domaćinstva u Bosni i Hercegovini, Bijeljinskom srezu i Gradu Bijeljina prema popisu od 15. 3. 1948. godine.³⁴

30 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. II a3/3, *Izveštaj OK KPJ Tuzla o agitaciji i propagandi upućen PK KPJ BiH*, Tuzla, 26. 7. 1945. godine.

31 ATK, OK KPJ Tuzla, k-1, fasc. 1, dok. br. II a3/3, *Izveštaj OK KPJ Tuzla o agitaciji i propagandi upućen PK KPJ BiH*, Tuzla, 26. 7. 1945. godine.

32 ABiH, Ministarstvo industrije i rudarstva (dalje: MIR), godina 1949, k-23, opšti spisi, bilansi radne snage. Podaci popisa stanovništva, drugu Hasanu Brkiću, predsjedniku Planske komisije NR BiH, Sarajevo, 26. X. 1949.

33 *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1, Stanovništvo po polu i domaćinstva, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd, 1951, 300-301. (dalje: *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1)

34 *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. 1, 300-301; ABiH, MIR, godina 1949, k-23, opšti spisi, bilansi radne snage. Podaci popisa stanovništva, drugu Hasanu Brkiću, predsjedniku Planske komisije NR BiH, Sarajevo, 2. III. 1950.

Tabela 1.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Bijeljinskog sreza i Grada Bijeljina prema spolu i domaćinstva po popisu od 15. 3. 1948. godine					
NR Bosna i Hercegovina	Površina km ²	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
	51.221	498.294	2.565.277	1.237.381	1.327.896
Srez – Grad, Mjesni narodni odbor	Površina	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
Bijeljina, srez	---	12.515	63.877	30.146	33.731
Banjica	---	279	1.549	716	833
Batković	---	698	3.337	1.646	1.721
Bosanska Rača	---	469	2.097	1.008	1.089
Brodac	---	670	3.004	1.434	1.570
Crnjelovo	---	930	4.559	2.149	2.410
Čadavica	---	435	2.352	1.084	1.268
Čardačine	---	396	2.021	927	1.094
Dragaljevac	---	402	2.018	973	1.045
Dvorovi	---	481	2.526	1.197	1.329
Glavičice	---	606	3.034	1.390	1.644
Janja	---	1.173	5.797	2.806	2.991
Korenita	---	275	1.559	731	823
Medaši	---	363	1.753	818	935
Modran	---	454	2.321	1.081	1.240
Obarska	---	574	3.073	1.432	1.641
Patkovača	---	311	1.579	762	817
Popovi	---	394	2.103	1.020	1.083
Suho Polje	---	572	3.081	1.441	1.640
Trnova	---	631	3.233	1.491	1.742
Ugljevik	---	951	5.032	2.383	2.649
Vršani	---	519	2.806	1.340	1.466
Zabrde	---	423	2.252	1.034	1.218
Zagoni	---	509	2.761	1.283	1.478
Bijeljina, grad	---	3.455	13.605	6.491	7.114
Bijeljina	---	3.200	12.660	5.982	6.678
Gojsovac	---	17	126	69	57
Novo Naselje	---	117	629	336	293
Novo Selo	---	121	190	104	86

Bijeljiniu srez činila su 23 mjesna narodna odbora: Banjica, Batković, Bosanska Rača, Brodac, Crnjelovo, Čadavica, Čardačine, Dragaljevac, Dvorovi,

Glavučiće, Janja, Korenita, Međaši, Modran, Obarska, Patkovača, Popovi, Suho Polje, Trnova, Ugljevik, Vršani, Zabrđe i Zagoni. Grad Bijeljina činila su četiri naselja: Bijeljina, Gojsovac, Novo Naselje i Novo Selo. Na području Bijeljine živjelo je 77. 482 stanovnika (srez i grad). U Srezu Bijeljina bilo je 33.731 žena ili 52,81% , a u Gradu 7.114 ili 52,29%.

Uzroci ovakve spolne strukture stanovništva su višestruki. Prije svega, treba imati na umu činjenicu da je u periodu 1941-1945. godine, vođen Drugi svjetski rat, koji je ostavio, osim materijalnih, ogromne ljudske gubitke. Osim toga, činjenice pokazuju da se u naznačenom periodu rađalo više ženske, nego muške djece.

Spolna struktura stanovništva Bijeljine može se pratiti i na osnovu novoga popisa stanovništva. Taj novi, drugi popis stanovništva poslije Drugog svjetskog rata izvršen je 31. marta 1953. godine na cijeloj teritoriji Jugoslavije. Područje Bijeljinskog sreza tada je obuhvatalo 10 općina: Bijeljina, Batković, Bijeljina sela, Brodac, Crnjelovo, Dragaljevac, Janja, Trnova, Ugljevik i Zabrđe.

U tabeli 2 predstavljeni su podaci o stanovništvu Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza prema spolu i broju domaćinstava.³⁵

Tabela 2.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine i sreza Bijeljina prema spolu i broju domaćinstava po popisu od 31. 3. 1953. godine					
NR Bosna i Hercegovina	Površina	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
	51.221	572.456	2.843.486	1.385.266	1.458.220
Srez - Općina	Površina km ²	Broj domaćinstava	Broj stalnog stanovništva		
			Svega	Muških	Ženskih
Srez Bijeljina	849	18.318	86.388	41.138	45.250
Bijeljina, gradska općina	---	3.910	15.614	7.460	8.154
Batković	---	747	3.326	1.642	1.684
Bijeljina sela	---	2.446	12.235	5.826	6.409
Brodac	---	1.803	7.999	3.875	4.124
Crnjelovo	---	1.030	4.845	2.303	2.542
Drgaljevac	---	1.572	7.644	3.625	4.019
Janja	---	2.906	14.446	6.867	7.579
Trnova	---	1.120	5.918	2.736	3.182
Ugljevik	---	1.592	8.168	3.899	4.269
Zabrđe	---	1.192	6.193	2.905	3.288

U Bosni i Hercegovini je, prema popisu stanovništva 1953. godine, živjelo 2.843.486 stanovnika na površini od 51.221 km², a bilo je 572.456 domaćinstava

³⁵ Statistički godišnjak 1945-1953, Sarajevo 1954, 6, 19.

(74.162 domaćinstva više u odnosu na 1948. godinu). Stanovništvo ženskog spola činilo je 51,28% ukupnog stanovništva države.

Bijeljinski srez imao je površinu od 849 km² i u njemu je živjelo 86.388 stanovnika. Broj stanovnika u Bijeljinskom srezu povećan je, u odnosu na 1948. godinu, za 9.383 lica ili 11,49%. Stanovništvo ženskog spola činilo je 52,38% ukupnog stanovništva Bijeljinskog sreza. U Srezu su bila 18.318 domaćinstva (2.348 domaćinstava više u odnosu na 1948. godinu). Najviše domaćinstava, 3.910, bilo je u gradskoj općini Bijeljina, zatim u općini Janja 2.906, općini Bijeljina sela 2.446, općini Brodac 1.803 itd. U svim općinama bilo je više ženskog stanovništva nego muškog. Žene su činile 52,38% ukupnog stanovništva Bijeljinskog sreza.

Promjene u etničkoj strukturi stanovništva

Na području Bijeljine zajedno su stoljećima živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao. Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika a 1953, 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu Bijeljina (52%).

Etnička struktura stanovništva Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza uključujući i Grad Bijeljina, prema popisu stanovništva iz 1948. godine, predstavljena je u tabeli 3.³⁶

36 *Statistički godišnjak NR Bosne i Hercegovine 1945-1953*, Sarajevo 1954, 44; ABiH, MIR. godina 1949, k-23, opšti spisi, bilansi radne snage. Podaci popisa stanovništva, drugu Hasanu Brkiću, predsjedniku Planske komisije NR BiH, Sarajevo, 2. III. 1950.

Tabela 3.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Bijeljinskog sreza i grada Bijeljina prema etničkoj pripadnosti i spolu po popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine												
BOSNA I HERCEGOVINA	SPOJ	UKUPNO	JUGOSLAVENI							Ostali Slaveni	Neslaveni	Nepoznato
			Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovenici	Makedonci	Crnogorci			
	Svega	Muški	Ženski									
		2.565.277	2.546.749	788.384	1.136.116	614.142	4.338	675	3.094	12.947	5.338	193
		1.237.381	1.228.057	385.014	551.168	287.219	2.224	516	1.916	6.185	3.046	93
		1.327.896	1.318.692	403.370	584.948	326.923	2.114	159	1.178	6.762	2.342	100

SREZ-GRAD	SPOJ	UKUPNO	JUGOSLAVENI							Ostali Slaveni	Neslaveni	Nepoznato
			Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovenici	Makedonci	Crnogorci			
Srez i Grad Bijeljina	Svega	77.482	77.147	14.145	62.074	856	33	22	17	192	140	3
	Muški	36.637	36.484	6.807	29.250	390	13	17	7	82	70	1
	Ženski	40.845	40.663	7.338	32.824	466	20	5	10	110	70	2

Podaci u tabeli pokazuju da je u Bosni i Hercegovini, prema popisu stanovništva 1948. godine, bilo 44,29% Srba, 30,73% Bošnjaka, 23,94% Hrvata, 0,17% Slovenaca, 0,12% Crnogoraca itd.

Na području Bijeljine koji u tabeli uključuje Srez Bijeljina i Grad Bijeljina bilo je 80,11% Srba, 18,26% Bošnjaka, 1,10% Hrvata, 0,04% Slovenaca, 0,22% Crnogoraca itd.

U srezu Bijeljina živjelo je 63.877 stanovnika: 56.628 Srba, 7.075 Bošnjaka, 119 Hrvata, 3 Slovenca itd, dok je u Gradu Bijeljina živjelo 13.605 stanovnika: 7.070 Bošnjaka (52,00%), 5.446 Srba (40,03%), 737 Hrvata (5,42%), 100 Slovaka (0,07%), 56 Mađara (0,41%), 39 Albanaca (0,29%), 30 Slovenaca (0,22%), 26 Čeha (0,19%), 26 Rusa (0,19%), 21 Makedonac (0,15%), 16 Crnogoraca (0,12%), 15 Nijemaca (0,11%), 5 Italijana (0,04%), 4 Ukrajinca (0,03%), 2 Rumuna (0,01%),

2 Bugara (0,01%) i 10 ostalih (0,07%).³⁷ Dakle, grad Bijeljina je predstavljao pravu „mješavinu“ naroda, kultura, vjera.

Bošnjaci su se prema popisu iz 1948. godine mogli izjasniti u grupi "Neopredijeljeni muslimani", tako da se veliki broj "krio" u ostalim etničkim skupinama (Srbi, Crnogorci, Hrvati itd).

Negiranjem i poricanjem nacionalnog identiteta Bošnjaka, željelo se prije svega, poručiti da je Bosna i Hercegovina "srpska", odnosno "hrvatska" zemlja.

Etnička struktura stanovništva Bijeljinskog sreza, po općinama, prema popisu stanovništva 1953. godine, može se vidjeti u tabeli 4.³⁸

Tabela 4.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine Sreza Bijeljina prema etničkoj pripadnosti po popisu od 31. 3. 1953. godine													
Bosna i Hercegovina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovinci	Makedonci	Crnogorci	Česi	Poljaci	Rusini Ukrajina	Rusi	Ostali Slaveni	Ostali neslaveni
	2.847.790	891.800	1.264.372	654.229	6.300	1.884	7.336	1.638	1.161	7.473	951	548	10.098
Srez, općina	Svega	Bošnjaci	Srbi	Hrvati	Slovinci	Makedonci	Crnogorci	Česi	Poljaci	Rusini Ukrajina	Rusi	Ostali Slaveni	Ostali neslaveni
Srez Bijeljina	86.865	15.379	69.189	1.546	56	80	68	22	8	3	37	121	356
Batković	3.623	---	3.614	1	---	---	---	---	---	1	---	1	6
Bijeljina, grad	15.682	7.355	6.411	1.337	35	71	60	20	5	---	21	103	264
Bijeljina sela	12.266	19	12.160	47	1	1	4	2	---	2	4	8	18
Brodac	8.008	5	7.948	27	2	---	1	---	3	---	4	1	17
Crnjelovo	4.848	---	4.839	5	---	---	1	---	---	---	1	---	2
Drgaljevac	7.658	17	7.632	4	---	---	---	---	---	---	1	1	3
Janja	14.466	5.264	9.127	40	1	5	---	---	---	---	---	1	28
Trnova	5.925	716	5.173	---	---	---	---	---	---	---	1	5	5
Ugljevik	8.184	2.002	6.089	59	17	3	1	---	---	---	4	---	9
Zabrđe	6.205	1	6.196	1	---	---	1	---	---	---	1	1	4

³⁷ Konačni rezultati popisa stanovništva u FNRJ od 15. marta 1948. godine, knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954, 417-418.

³⁸ Popis stanovništva u FNRJ od 31.3.1953, Beograd 1954, 54-62.

U Bijeljinskom srezu zajedno su živjeli pripadnici različite etničke pripadnosti: Bošnjaci, Srbi, Hrvati i ostali. Bošnjaka je bilo 17,70%, Srba 79,65%, Hrvata 1,78% itd. U Gradu Bijeljini živjelo je 46,90%, Srba 40,88%, Hrvata 8,53% itd. U Bijeljini su živjeli i Slovenci, Makedonci, Crnogorci, Česi, Poljaci, Rusi i ostali, tako da je ona u ovome vremenu predstavljala pravu mješavinu naroda, kultura, vjera.

Prema popisu iz 1953. godine Bošnjaci su se mogli izjasniti u grupi "Jugosloveni – neopredijeljeni", tako da se i prilikom ovoga popisa, veliki broj "krio" u ostalim etničkim skupinama.

Bošnjacima³⁹ je uporno porican i osporavan nacionalni identitet za vrijeme postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. godine Kraljevine Jugoslavije). U toku Narodnooslobodilačke borbe (NOB) 1941-1945. godine, odlukama AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a, implicitno je sadržano priznanje Bošnjaka (Muslimana) kao naroda i nacije.⁴⁰ Međutim, to su, prije svega, bile političke odluke donešene kako bi se na oportun način riješili nacionalni sukobi u Jugoslaviji.

Kada je završen Drugi svjetski rat, umjesto ravnopravnosti, Bošnjacima je samo data "mogućnost da se mirnim evolutivnim putem nacionalno opredijele". U državnom i partijskom vrhu postojalo je uvjerenje da su Bošnjaci vjerska grupa, čiji će se pripadnici, ovisno od svog kulturno-političkog napretka, nacionalno opredjeljivati kao Srbi, Hrvati, Crnogorci itd.

Izjašnjavanjem Bošnjaka za srpsko ili hrvatsko nacionalno ime trebalo je odlučiti o nacionalnom karakteru Bosne i Hercegovine, da je "srpska", odnosno "hrvatska" zemlja. Iz tog procjepa bošnjačka partijska inteligencija nije znala da nađe izlaz. Moglo bi se, štaviše, reći da se ona u tom procjepu osjećala kao u svom prirodnom ambijentu. Ona je nastavila da se nacionalno opredjeljuje, jer je nastavila da lojalno služi režimu.⁴¹

Bez obzira na politiku "nacionalnog opredjeljivanja" Bošnjaci su uvijek, kada im je bila pružena prilika, jasno i u ogromnoj većini izražavali svoj poseban etnički i kulturni identitet.

Obrazovna struktura stanovništva Bijeljine

Završetkom Drugog svjetskog rata uspostavljena je nova – komunistička vlast u Bosni i Hercegovini. Nova vlast je promovirala permanentnu borbu za pobjedu "naprednih naučnih shvatanja", s ciljem ubrzanja socijalističke izgradnje i borbe protiv zloupotrebe vjere u antiustavne svrhe. Komnisti su, učvršćujući svoju vlast i kontrolu nad javnom sferom, postavili sebi i zadatak da ukinu

39 Pojam Bošnjak koristimo kao nacionalnu odrednicu (umjesto Musliman) koji je vraćen u upotrebu na drugom Bošnjačkom saboru, održanom u Sarajevu, 28. septembra 1993. godine.

40 Hamdija Čemerlić (izbor dokumenata), Veselin Mitrašević (obrada dokumenata), *ZAVNOBiH, Dokumenti 1943-1944*, knj. 1, Sarajevo 1968. *Zapisnik Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a; Deklaracija ZAVNOBiH-a o pravima građana*, Sanski Most, 1. jula 1944, 233-234.

41 Enver Radžić, "Tačka na veliko M.", *Dani*, br. 199, Sarajevo, 30. mart 2001.

autonomne institucije unutar društva i države. Vjerske zajednice su bile jedine nezavisne institucije i one su jedino mogle pružiti otpor socijalističkom oblikovanju društvenog života. Zbog toga su vlasti pokrenule niz aktivnosti kojima bi oslabili i diskreditirali vjerske zajednice. Trebalo je stvoriti "novog", "socijalističkog" čovjeka "oslobođenog od vjere".⁴² To se najbolje moglo ostvariti kroz proces opismenjavanja stanovništva, školstvo i obrazovanje, općenito.⁴³

Nakon Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini veliki problem za dalji razvoj države i društva predstavljao je visok procenat nepismenog stanovništva.

Podaci o stanovništvu Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza po školskoj spremi i spolu, prema popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine, predstavljeni su u tabeli 5.⁴⁴

Tabela 5.

Stanovništvo po školskoj spremi i spolu u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu prema popisu stanovništva od 15. 3. 1948. godine								
NR Bosna i Hercegovina	Spol	Ukupno	Bez školske spreme	Osnovna škola	Niža srednja škola	Viša srednja škola	Fakultet i visoka škola	Nepoznata školska sprema
	Svega	2.565.277	1.903.264	533.190	78.987	25.463	4.013	360
	Muški	1.237.381	801.000	367.284	49.590	15.932	3.374	201
	Ženski	1.327.896	1.102.264	185.906	29.397	9.531	639	159
Bijeljinski srez	Spol	Ukupno	Bez školske spreme	Osnovna škola	Niža srednja škola	Viša srednja škola	Fakultet i visoka škola	Nepoznata školska sprema
	Svega	77.482	51.031	24.160	1.649	565	73	4
	Muški	36.637	18.509	16.753	950	369	53	3
	Ženski	40.845	32.522	7.407	699	196	20	1

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je u Bosni i Hercegovini 1948. godine bez školske spreme bilo 74,19% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 20,78%, a sa nižom srednjom školom 3,08% stanovništva. Višu srednju školu imalo je 0,99% a fakultet i visoku školu 0,15% stanovništva. Sa nepoznatom

42 Vidi: Denis Bećirović, Državna politika diferencijacije sveštenika Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini (1945-1963), *Historijski pogledi*, god. III, br. 3, Tuzla 2020, 195-218.

43 O pismenosti i opismenjavanju stanovništva Bosne i Hercegovine vidi: Milan Babić, O pismenosti stanovništva Bosne i Hercegovine, *Pregled, časopis za društvena pitanja*, br. 2, Sarajevo 1954, 60-175; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove, *Arhivska praksa*, br. 21, knj. 2, Tuzla 2018, 90-106; Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva Bosne i Hercegovine u periodu narodnooslobodilačkog rata (1941-1945), *Historijski pogledi*, god. II, br. 2, Tuzla 2019, 250-277; Jasmin Jajčević, Opismenjavanje u Tuzli 1945-1953, *Baština sjeveroistočne Bosne*, br. 7, Tuzla 2015, 25-37; Jasmin Jajčević, Osnivanje i djelatnost domova kulture i narodnih univerziteta u sjeveroistočnoj Bosni u prvim godinama "Nove Jugoslavije", *Historijski pogledi*, god. III, br. 3, Tuzla 2020, 219-236.

44 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 50-54; ABiH, MIR, godina 1949, k-23, opšti spisi, bilansi radne snage. Podaci popisa stanovništva, drugu Hasanu Brkiću, predsjedniku Planske komisije NR BiH, Sarajevo, 2. III. 1950.

školskom spremom bilo je 360 osoba ili 0,01% stanovništva Bosne i Hercegovine. U ukupnom procentu nepismenog stanovništva Bosne i Hercegovine žene su učestvovala sa 57,91%, a muškarci sa 42,09%.

U Bijeljinskom srezu je bez školske sprema bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili 31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske sprema bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske sprema i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno.

Nakon oslobođenja Bijeljine započelo se organizovano raditi na rješavanju prosvjetnih prilika. Pristupilo se opismenjavanju stanovništva. Osim opismenjavanja stanovništva kroz analfabetske tečajeve, intenzivno se radilo na tome da se što veći broj djece uključi u redovno školovanje.⁴⁵

Tako su početkom školske 1945/46. godine, u Bijeljinskom srezu, otvorene tri nove osnovne škole u selima Amajlije, Suho Polje i Crnjelovo.⁴⁶

Na Okružnoj prosvjetnoj konferenciji održanoj 20. oktobra 1946. godine u Tuzli donesen je okvirni plan za zimsku prosvjetnu kampanju 1946/47. godinu.⁴⁷

U tabeli 6 predstavljeni su podaci o osnovnim školama, produžnim i osmogodišnjim školama od I – IV razreda na prostoru Bijeljinskog sreza po školskim godinama za period 1946-1953. godine.⁴⁸

Tabela 6.

Bijeljinski srez								
Osnovne škole, produžne osnovne škole i osmogodišnje škole od I-IV razreda								
Školska godina	Škola	Odjeljenja	Učenici			Nastavnici		
			Svega	Ženskih	Muških	Svega	Ženskih	Muških
1946/47.	34	129	9.558	3.462	6.096	58	33	25
1947/48.	36	151	9.810	3.828	5.982	64	36	28
1948/49.	37	162	10.602	4.470	6.132	80	43	37
1949/50.	41	171	9.229	4.205	5.024	90	49	41
1950/51.	45	199	9.424	4.134	5.290	95	57	38
1951/52.	50	201	8.274	3.602	4.672	130	79	51
1952/53.	53	195	7.535	3.282	4.253	140	79	67

45 Senaid Hadžić, Sead Selimović, Društveni razvoj sjeveroistočne Bosne od 1945. do 1952. godine, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli*, br. 6, vol. 31, Tuzla 2005, 85.

46 "U bijeljinskom srezu otvorene su još tri osnovne škole", *Front slobode*, godina III, br. 34, Tuzla, 13. oktobra 1945, 4.

47 Vidi: Semir Hadžimusić, Opismenjavanje stanovništva u sjeveroistočnoj Bosni u periodu obnove, *Arhivska praksa*, br. 21, knj. 2, Tuzla 2018, 90-106.

48 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 475-481.

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da se broj osnovnih škola kontinuirano povećavao. Njihov broj se povećao sa 34, školske 1946/47. na 53, školske 1952/53. godine. Broj učenika je varirao, također, kontinuirano povećavao, tako da je njihov broj porastao sa 1.837, školske 1946/47, na 4.291, školske 1952/53. godine. Međutim, i dalje je veliki broj djece ostajao izvan procesa školovanja, a posebno djevojčica. Djevojčice su u ukupnom procentu učenika osnovne škole, školske 1946/47. učestvovala sa 19,48%, a školske 1952/53. godine, 33,88%. Školske 1946/47. godine nastavu je realiziralo 58 nastavnika, od čega 33 žene, a školske 1952/53, 140 nastavnika, od čega 79 žena.

Osim osnovnih, u Bijeljini su radile i srednje škole: Poljoprivredna škola, Gimnazija, Učiteljska škola. Poljoprivredna škola imala je 1953/54. školske godine tri odjeljenja i 75 učenika (64 muška i 11 ženskih). Nastavu je u Poljoprivrednoj školi realiziralo 8 nastavnika. Važno mjesto imala je i Učiteljska škola koju je pohađalo 397 učenika, 139 muških i 155 ženskih raspoređenih u 12 odjeljenja. Nastavu je realiziralo 18 nastavnika (16 stalnih i 2 honorarna).⁴⁹

Međutim, stanje u oblasti školstva i dalje nije bilo zadovoljavajuće. Nije bilo dovoljno školskih zgrada, namještaja, nastavnih sredstava, nastavnika itd. Ali, bilo je promjena u broju škola, učenika, nastavnika. One su bile spore, ali su se dešavale.

Promjene u ekonomiji Bijeljinskog sreza

Zanatstvo je bilo preteča industrijskog razvoja u Bosni i Hercegovini poslije Drugog svjetskog rata. Ono je imalo veoma važnu ulogu u privrednom i društvenom razvoju Bosne i Hercegovine pa tako i Bijeljinskog sreza. To je posebno došlo do izražaja u prvim poslijeratnim godinama kada se nije moglo pristupiti obnovi industrijskih postrojenja. Tako je zanatstvo sa kućnom radinošću predstavljalo važan segment privrede pa im je nova vlast posvećivala znatnu pažnju.⁵⁰

Podaci o zanatskim radnjama i grupama zanatskih radinosti u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu predstavljeni su u tabeli 7.⁵¹

49 *Statistički godišnjak NR BiH 1955*, Sarajevo 1955, 351.

50 O prilikama u oblasti zanatstva na području tuzlanskog kraja u periodu 1945-1953. godine, vidi: Sead Selimović, *Prilike u oblasti zanatstva na području tuzlanskog kraja u periodu 1945-1953. godine*, *Arhivska praksa*, br. 17, Tuzla 2014, 461-478.

51 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 285.

Tabela 7.

Zanatske radnje po grupama zanatskih radinosti u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu

Republika/Srez	Godina	Svega	Grupe zanatskih radinosti										
			Metalopreradaivačka	Elektrotehnička	Hemijska	Građevinska	Drvopreradaivačka	Prerada papira	Prerada tekstila	Prerada kože i gume	Prehrambena	Grafička	Lične usluge
NR BiH	1940.	11.964	2.623	47	164	1.186	1.339	25	1.393	1.868	2.349	46	924
	1946.	6.932	1.516	21	82	811	892	14	769	1.140	1.057	14	616
	1951.	7.935	2.311	29	136	533	1.154	11	1.254	1.119	754	5	629
Bijeljinski srez	1940.	829	175	3	18	68	126	---	99	116	167	2	55
	1946.	407	91	---	4	62	70	---	31	69	49	1	30
	1951.	478	113	---	4	26	128	---	86	55	44	---	22

Iz podataka prezentiranih u tabeli može se vidjeti da je broj zanatskih radnji u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu poslije završetka Drugog svjetskog rata, bio manji u odnosu na predratni period. Godine 1940. radile su 11.964 zanatske radnje, 1946. njihov broj je iznosio 6.932, a 1951. godine djelovalo je 7.935 zanatskih radnji. Najviše zanatskih radnji, godine 1951, bilo je iz oblasti metalopreradaivačke radinosti, 2.311 ili 29,12% ukupnog broja zanatskih radnji u Bosni i Hercegovini, zatim iz oblasti prerade tekstila, 1.254 ili 15,80%, drvopreradaivačke, 1.154 ili 14,54% itd. Najmanje zanatskih radnji bilo je iz oblasti grafičke radinosti, 5 ili 0,06%.

U Bijeljinskom srezu je prije početka Drugog svjetskog rata radilo 829 zanatskih radnji. Najviše ih je bilo u oblasti metalopreradaivačke i prehrambene radinosti, dok u oblasti prerade papira nije bilo niti jedne zanatske radnje. Takvo stanje bilo je i kasnije. Na području Bijeljine, u periodu 1945-1953. godine, uopće nije bilo zanatskih radnji iz oblasti prerade papira i elektrotehničke radinosti.

Krajem marta 1951. godine u Bijeljinskom srezu bilo je 478 zanatskih radnji ukupne površine 8.014 km², sa 540 proizvodnih mašina, a na jednu zanatsku radnju dolazilo je 307 stanovnika.⁵²

Zanatske radnje bile su u državnom vlasništvu, vlasništvu društvenih organizacija, zadružnom i privatnom vlasništvu. U državnom vlasništvu je 1951. godine bila jedna zanatska radnja, u vlasništvu društvenih organizacija niti jedna, zadružnom vlasništvu 41 i u privatnom vlasništvu 436 zanatskih radnji. U njima je radilo 1.118 osoba.⁵³

52 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 292.

53 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 299-300.

Industrijska proizvodnja je do 1949. godine u Bosni i Hercegovini bila u fazi uspona. To se zasnivalo na bazi korištenja zatečenih a obnovljenih kapaciteta, i na bazi rekonstruiranih kapaciteta. Tako je 1947. godine, u prvoj godini provođenja petogodišnjeg plana, industrijska proizvodnja povećana za 46% u odnosu na 1946, a naredne 1948. povećanje je iznosilo 33% u odnosu na 1947. godinu. Od 1949. do 1952. godine, usljed posebnih okolnosti (Informbiro, naoružanje itd), industrijska proizvodnja nije pokazivala povećanje, čak je imala izvjesnu stagnaciju i pad u ukupnoj proizvodnji.⁵⁴

U privrednom životu Bosne i Hercegovine i Bijeljinskog sreza nakon Drugog svjetskog rata važno mjesto imale su *vodenice*. Bijeljinski srez posebno je bio pogodan za vodeničarsku djelatnost, zbog velikog broja potoka i rijeka koje su bile pogodne za gradnju vodenica. Na dan 31.3.1951. godine u Bosni i Hercegovini je bilo 15.175 vodenica, od čega je bilo registrovanih 4.242 (28%). U vodenicama je bilo zaposleno 16.817 osoba.⁵⁵

U Bijeljinskom srezu bilo je 60 vodenica, od čega 37 registrovanih (61,66%). U vodenicama su bile zaposlene 73 osobe.⁵⁶ U privatnom vlasništvu je bilo 57 vodenica i 3 u zadružnom vlasništvu.⁵⁷

Trgovina je bila važna djelatnost, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u Bijeljinskom srezu. Prije početka Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini je bilo 11.989, a u Bijeljinskom srezu, 613 trgovina.⁵⁸ Rat je negativno utjecao na ovu djelatnost, kao i na mnoge druge, tako da se broj trgovina drastično smanjio.⁵⁹

Podaci o trgovinama u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu predstavljeni su u tabeli 8.⁶⁰

Tabela 8.

Republika Srez	Trgovine u Bosni i Hercegovini i Bijeljinskom srezu po godinama						
	1939.	1948.	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.
NR BiH	11.989	4.037	4.345	3.815	3.419	4.224	4.777
Bijeljinski srez	613	109	124	116	82	104	109

54 Senaid Hadžić, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva iz agrarnog u industrijsko u vrijeme poslijeratne obnove i prvog petogodišnjeg plana*. Doktorska disertacija, Rukopis, Tuzla 2007, 241-243. (dalje: S. Hadžić, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva*).

55 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 315.

56 *Isto*, 315

57 *Isto*, 315.

58 *Isto*, 357.

59 Vidi više: Sead Selimović, *Trgovina na području tuzlanskog kraja u periodu 1945-1952. godine*, *Arhivska praksa*, br. 16, Tuzla 2013, 422-439.

60 *Statistički godišnjak 1945-1953*, 357.

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da se broj trgovina u Bosni i Hercegovini 1948. godine, smanjio u odnosu na 1939. za 7.152. Mnogobrojni su razlozi smanjenja broja trgovina, ali treba istaći činjenicu da su nove vlasti preferirale tzv. "društveno vlasništvo" u odnosu na privatno, pa je i to, pored rata, svakako utjecalo na ovu veoma važnu djelatnost.

U Bijeljinskom srezu je 1948. godine bilo 109 trgovina, ili 347 trgovina manje u odnosu na 1939. godinu. Broj trgovina je u narednim godinama varirao, tako da je 1950. godine bilo 116, a 1953. godine 109 trgovina.⁶¹

Slično stanje bilo je i u *oblasti ugostiteljstva*. U Bosni i Hercegovini je na dan 31. 12. 1953. godine bilo 136 hotela i prenoćišta, 745 restorana i gostionica, 171 kafana i bar, 775 bifea, 64 poslastičarnice i zdravljaka, te 10 odmarališta i planinskih domova. U Bijeljinskom srezu u isto vrijeme bio je jedan hotel, 23 restorana, 6 kafana, 26 bifea i dvije poslastičarnice. Odmarališta i planinskih domova u to vrijeme nije bilo.⁶²

U Bosni i Hercegovini je 1953. godine bilo zaposleno 225.193 osobe ili 59.669 osoba više u odnosu na 1947. godinu, kada je bilo zaposleno 165.524 osobe. Najviše zaposlenih bilo je u industriji i rudarstvu, 108.183 ili 48,04%, zatim u građevinarstvu, 42.857 osoba ili 19,03%, trgovini i ugostiteljstvu, 28.426 osoba ili 12,62% i saobraćaju, 24.151 ili 10,72% ukupnog broja zaposlenih. U oblasti zanatstva bilo je zaposleno 8.688 osoba ili 3,86%, poljoprivredi 5.378 osoba ili 2,39%, komunalnoj djelatnosti 3.855 osoba ili 1,71%, državnim organima 2.460 osoba ili 1,09%, te u oblasti kulture i socijalne djelatnosti 1.195 osoba ili 0,53% ukupnog broja zaposlenih u Bosni i Hercegovini.⁶³

Ubrzani poslijeratni razvoj sa težištem na industrijalizaciji i sve ono što prati jedan takav proces, uslovalo je usporavanje rasta *poljoprivredne proizvodnje*. Dinamičan rast domaće potražnje za poljoprivrednim proizvodima je u prvoj fazi razvoja doprinio smanjenju izvoza poljoprivrednih proizvoda, da bi to smanjenje preraslo u obiman uvoz poljoprivrednih proizvoda. Nedostatak izvoznih viškova poljoprivrednih proizvoda je postojao sve do početka šezdesetih godina 20. stoljeća. Tako je, naprimjer, 1952. godine industrija učestvovala u ukupnom izvozu Bosne i Hercegovine sa 86,2%, dok je učešće poljoprivrede i šumarstva iznosilo 13,8%. Najveći udio u izvozu imale su sirovine i poluproizvodi (preko 60%).⁶⁴

Zakon o agrarnoj reformi provođen je i na području Bijeljinskog sreza. Stanovništvo je pripremano tako što su predstavnici "nove vlasti" održavali tzv. Agrarne rasprave na kojima je opravdavan taj Zakon.⁶⁵

Agrarne rasprave na području Tuzlanskog okruga završene su 17. aprila 1946. godine. U toku svoga rada Okružna agrarna komisija je održala 175 agrarnih rasprava.⁶⁶

61 *Isto*, 357.

62 *Isto*, 383.

63 *Isto*, 393.

64 S. Hadžić, *Historijski proces preobražaja bosanskohercegovačkog društva*, 248.

65 „Sa agrarnih rasprava u našem okrugu“, *Front slobode*, godina IV, broj 60, Tuzla, 14. april 1946, 3.

66 „U našem okrugu završene su agrarne rasprave“, *Front slobode*, godina IV, broj 61, Tuzla, 21.

Treba istaći činjenicu, da su na udaru agrarne reforme, najviše bili imućniji zemljoposjednici. Oni su tako bili ekonomski osiromašeni, a u isto vrijeme seljačke zemljoradničke zadruge nisu uspjele da odgovore na postavljene zadatke.

Na području Bijeljinskog sreza poduzimane su opsežne mjere na planu poljoprivredne proizvodnje, razrađivani su posebni i pojedinačni planovi, te davana zaduženja po mjesnim narodnim odborima. Jesenja sjetva 1949. godine nije u potpunosti izvršena zbog loše organizacije, posebno u seljačkim radnim zadrugama, zatim zbog nedostatka sjemena i radne snage. Slično stanje bilo je i narednih godina. Slabi prinosi od žetve, problem otkupa i slično, uzrokovali su pojavu gladi u jesen 1950. godine. Seljačke radne zadruge nisu mogle da odgovore na postavljene zadatke, pa su one do kraja 1953. godine bile "likvidirane".

U tabeli 9, predstavljena je ukupna površina zemljišta u Bijeljinskom srezu prema kategorijama korištenja 1952. i 1953. godine.⁶⁷

Tabela 9.

Godina	Ukupna površina zemljišta u Bijeljinskom srezu prema kategorijama korištenja 1952. i 1953. godine u hektarima									
	Ukupna Površina u ha	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Pašnjaci	Ribnjaci	Trstici i bare	Šumsko zemljište	Neploidno zemljište
1952.	87.129	54.129	5.159	17	946	2.272	---	673	16.020	7.913
1953.	87.558	56.164	4.881	38	1.073	2.205	---	844	14.781	7.572

Iz podataka u tabeli može se vidjeti da je od ukupne površine zemljišta u Bijeljinskom srezu 1952. i 1953. godine najviše spadalo u oranice i bašte, te šumsko zemljište. Značajnu površinu zauzimalo je neplodno zemljište, zatim voćnjaci i pašnjaci. Površina pod vinogradima je povećana sa 17 hektara 1952. na 38 hektara 1953. godine. U ovome periodu nije bilo ribnjaka na području Bijeljinskog sreza.

Zaključak

U Bijeljini su tokom Drugog svjetskog rata, prema nepotpunim podacima, stradale 3.794 osobe. Područje Bijeljine bilo je od 1945. godine u sastavu Tuzlanskog okruga. *Zakonom o teritorijalnoj podjeli Narodne Republike Bosne i Hercegovine na okruge, srezove i područja mjesnih narodnih odbora*, između ostalog, obrazovan je i Tuzlanski okrug. Godine 1949. kada ukinuti su okruzi i obrazovane oblasti. Bijeljinski srez bio je sastavu Tuzlanske oblasti, sve do decembra 1951. godine, kada su ukinute oblasti. *Zakonom o podjeli teritorije*

april 1946, 1.

⁶⁷ *Statistički godišnjak 1945-1953*, 229.

Narodne Republike Bosne i Hercegovine na srezove, gradove i opštine, 1952. godine, obrazovano je 66 srezova, među kojima i Bijeljinski srez, u čijem sastavu je bilo 10 općina sa 86.865 stanovnika. Područje Bijeljine činili su Srez Bijeljina i Grad Bijeljina.

Nova vlast se nakon Drugog svjetskog rata susretala sa mnogobrojnim problemima: nedostatkom adekvatne komunikacije između nižih i viših organa vlasti, organizacijom i smještajem srezova, prehranom stanovništva, otkupom žitarica, sjetvom, repatrijaciji izbjeglica, pomoći invalidima, problemima u zdravstvu, školstvu itd.

U predizbornoj kampanji 1945. godine Komunistička Partija Jugoslavije (KPJ) je na razne načine onemogućavala učestvovanje građanskih stranaka. Režim je špijunirao svoje političke i ideološke protivnike. Građani su bili u strahu da će biti uhapšeni kao "narodni neprijatelji" i biti kažnjeni. Mnogobrojni protivnici Narodnog fronta bili su izbrisani sa biračkih spiskova.

Prvi izbori u socijalističkoj Jugoslaviji održani su 11. novembra 1945. godine. Na izborima se glasalo za listu Narodnog fronta i kutiju bez liste ("ćorava kutija"). Ubjedljivo je pobijedila lista Narodnog fronta na kojoj su se nalazili i "provjereni" članovi Komunističke partije Jugoslavije. U Bijeljinskom srezu je u biračke spiskove bilo upisano 27.018 glasača. Glasalo je 25.188 ili 93,23% od ukupnog broja upisanih. Kandidat Narodnog fronta za Saveznu skupštinu Jugoslavije iz Bijeljinskog sreza, dr. Vojislav Kecmanović, dobio je 24.419 glasova (96,95%), dok je kutija bez liste osvojila 769 glasova (3,05%). Lista Narodnog fronta za Skupštinu naroda Jugoslavije također je bila "ubjedljiva" na ovim izborima. Lista je osvojila 24.457 glasova ili 97,10% ukupnog broja birača koji su izašli na izbore, dok je kutija bez liste osvojila 731 glas ili 2,90%.

Žene su imale značajnu ulogu u Bijeljinskom srezu. U ukupnom stanovništvu Bijeljine žene su bile brojnije od muškaraca i činile su 52,24% stanovništva Sreza i 52,29% stanovništva Grada. Žene su imale važnu ulogu u društveno-ekonomskom, kulturnom i obrazovnom životu Bijeljine.

Na području Bijeljine zajedno su živjeli Bošnjaci, Srbi, Hrvati i pripadnici drugih naroda, a broj stanovnika se kontinuirano povećavao. Godine 1948. bilo je 77.482 stanovnika a 1953, 86.865 stanovnika što je bilo povećanje od 9.383 lica ili 11,49%. Srbi su činili većinu u Srezu Bijeljina (80%) a Bošnjaci u Gradu (52%).

U Bijeljini je, 1948. godine, bez školske spreme bilo 51.031 lice ili 65,86% stanovništva, sa završenom osnovnom školom 24.160 lica ili 31,18%, a sa nižom srednjom školom 1.649 lica ili 2,13% stanovništva. Završenu višu srednju školu imalo je 565 lica ili 0,73%, a fakultet i visoku školu 73 lica ili 0,09% stanovništva Bijeljine. Bez školske spreme bilo je 32.522 žena ili 63,73% ukupnog broja lica bez školske spreme i 18.509 muškaraca ili 36,27%. Osim toga, pismenost stanovništva je bila na vrlo niskome stupnju. Čak 22.139 ili 37,76% osoba starijih od devet godina bilo je nepismeno. Na području Bijeljine je, u periodu 1945-1953. godine, povećan i broj osnovnih škola sa 34, 1946, na 53, 1953. godine. Osim osnovnih škola, radile su i druge škole: Učiteljska, Gimnazija, Srednja poljoprivredna škola.

Sa ovakvom strukturom stanovništva u Bijeljini, provođena je vrlo ambiciozno, obnova i prvi petogodišnji plan.

Međutim, stanje u oblasti školstva i dalje nije bilo zadovoljavajuće. Nije bilo dovoljno školskih zgrada, namještaja, nastavnih sredstava, nastavnika itd. Ali, bilo je promjena u broju škola, učenika, nastavnika. One su bile spore, ali su se dešavale.

U periodu 1945-1953. godine u Bijeljini su učinjene značajne ekonomske promjene. Važno mjesto u ekonomskom životu Bijeljine imalo je zanatstvo, trgovina, ugostiteljstvo, poljoprivreda.

Broj zanatskih radnji u Bijeljinskom srezu poslije završetka Drugog svjetskog rata, bio manji u odnosu na predratni period. Prije početka Drugog svjetskog rata (1940. godine) radilo je 829 zanatskih radnji, 1946. godine 407, a 1951. godine 478 zanatskih radnji ukupne površine 8.014 km². U njima je radilo 1.118 osoba.

U ekonomskom životu Bijeljinskog sreza nakon Drugog svjetskog rata važno mjesto imale su vodenice. Godine 1951. bilo je 60 vodenica, od čega 37 registrovanih (61,66%). U vodenicama su bile zaposlene 73 osobe. U privatnom vlasništvu je bilo 57 vodenica i tri u zadružnom vlasništvu.

U Bijeljinskom srezu je 1948. godine bilo 109 trgovina, ili 347 trgovina manje u odnosu na 1939. godinu. Broj trgovina je u narednim godinama varirao, tako da je 1950. godine bilo 116, a 1953. godine 109 trgovina. Slično stanje bilo je i u oblasti ugostiteljstva. U Bijeljinskom srezu je krajem 1953. godine bio je jedan hotel, 23 restorana, 6 kafana, 26 bifea i dvije poslastičarnice.

Ubrzani poslijeratni razvoj sa težištem na industrijalizaciji i sve ono što prati jedan takav proces, uslovalo je usporavanje rasta poljoprivredne proizvodnje. *Zakon o agrarnoj reformi* provođen je i na području Bijeljinskog sreza. Stanovništvo je pripremano na ovaj Zakon tako što su predstavnici "nove vlasti" održavali tzv. Agrarne rasprave na kojima je opravdavan donošenje Zakona. Agrarne rasprave na području Tuzlanskog okruga završene su 17. aprila 1946. godine. U toku svoga rada Okružna agrarna komisija je održala 175 agrarnih rasprava.

Od ukupne površine zemljišta u Bijeljinskom srezu 1952. i 1953. godine najviše spadalo u oranice i bašte, te šumsko zemljište. Značajnu površinu zauzimalo je neplodno zemljište, zatim voćnjaci i pašnjaci. Površina pod vinogradima je povećana sa 17 hektara 1952. na 38 hektara 1953. godine. U ovome periodu nije bilo ribnjaka.

Summary

According to incomplete data, 3,794 people died in Bijeljina during the Second World War. The area of Bijeljina has been part of the Tuzla district since 1945. The Law on the Territorial Division of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina into Districts, Counties and Territories of Local People's Committees,

among other things, established the Tuzla District. In 1949, when districts and educated areas were abolished. The Bijeljina district was part of the Tuzla region until December 1951, when the districts were abolished. The Law on the Division of the Territory of the People's Republic of Bosnia and Herzegovina into Districts, Cities and Municipalities, in 1952, established 66 districts, including the Bijeljina District, which included 10 municipalities with 86,865 inhabitants. The area of Bijeljina consisted of the District of Bijeljina and the City of Bijeljina.

After the Second World War, the new government faced many problems: lack of adequate communication between lower and higher authorities, organization and accommodation of counties, feeding the population, buying grain, sowing, repatriation of refugees, assistance to the disabled, health problems, education, etc.

In the 1945 election campaign, the Communist Party of Yugoslavia (KPJ) prevented the participation of civic parties in various ways. The regime spied on its political and ideological opponents. Citizens were afraid that they would be arrested as "enemies of the people" and punished. Numerous opponents of the Popular Front were removed from the voter lists.

The first elections in the socialist of Yugoslavia were held on November 11, 1945. In the elections, they voted for the list of the Popular Front and the box without the list ("blank box"). The list of the Popular Front, which also included "verified" members of the Communist Party of Yugoslavia, won convincingly. In the Bijeljina district, 27,018 voters were registered to vote. 25,188 or 93.23% of the total number of registered voters voted. Candidate of the People's Front for the Federal Assembly of the Yugoslavia from the Bijeljina District, dr. Vojislav Kecmanović received 24,419 votes (96.95%), while the box without a list won 769 votes (3.05%). The list of the Popular Front for the Assembly of Peoples of the Yugoslavia was also "convincing" in these elections. The list won 24,457 votes or 97.10% of the total number of voters who went to the polls, while the box without the list won 731 votes or 2.90%.

Women played a significant role in the Bijeljina district. In the total population of Bijeljina, women were more numerous than men and made up 52.24% of the population of the District and 52.29% of the population of the City. Women played an important role in the socio-economic, cultural and educational life of Bijeljina.

Bosniaks, Serbs, Croats and members of other nations lived together in the area of Bijeljina, and the number of inhabitants was continuously increasing. In 1948 there were 77,482 inhabitants and in 1953, 86,865 inhabitants which was an increase of 9,383 persons or 11.49%. Serbs made up the majority in Bijeljina County (80%) and Bosniaks in Grad (52%).

In Bijeljina, in 1948, there were 51,031 persons or 65.86% of the population without education, 24,160 persons or 31.18% with completed primary school, and 1,649 persons or 2.13% of the population with lower secondary education. 565 persons or 0.73% had completed secondary school, and 73 persons or 0.09% of the population of Bijeljina had completed college and university. There were 32,522

women or 63.73% of the total number of persons without education and 18,509 men or 36.27% without education. In addition, the literacy of the population was at a very low level. As many as 22,139 or 37.76% of people over the age of nine were illiterate. In the area of Bijeljina, in the period 1945-1953. year, the number of primary schools increased from 34, 1946, to 53, 1953. In addition to primary schools, there were other schools: Teacher's, Gymnasium, Agricultural High School. With such a population structure in Bijeljina, the reconstruction and the first five-year plan were carried out very ambitiously.

However, the situation in the field of education was still unsatisfactory. There were not enough school buildings, furniture, teaching aids, teachers, etc. But there were changes in the number of schools, students, teachers. They were slow, but they were happening.

In the period 1945-1953. Significant economic changes were made in Bijeljina in Crafts, trade, catering and agriculture had an important place in the economic life of Bijeljina.

The number of craft shops in the Bijeljina district after the end of the Second World War was lower than in the pre-war period. Before the beginning of the Second World War (1940), there were 829 craft shops, in 1946, 407, and in 1951, 478 craft shops with a total area of 8,014 km². 1,118 people worked in them.

Mills played an important role in the economic life of the Bijeljina district after the Second World War. In 1951, there were 60 mills, of which 37 were registered (61.66%). The mills employed 73 people. There were 57 privately owned mills and three cooperatively owned ones.

In 1948, there were 109 stores in the Bijeljina district, or 347 fewer stores than in 1939. The number of shops varied in the following years, so that in 1950 there were 116, and in 1953 109 shops. The situation was similar in the field of catering. At the end of 1953, there was one hotel, 23 restaurants, 6 cafes, 26 buffets and two pastry shops in the Bijeljina district.

Accelerated post-war development with a focus on industrialization and everything that accompanies such a process, led to a slowdown in the growth of agricultural production. The Law on Agrarian Reform has also been implemented in the area of the Bijeljina District. The population was prepared for this law by the representatives of the "new government" maintaining the so-called Agrarian debates at which the adoption of the Law was justified. Agrarian debates in the Tuzla district ended on April 17, 1946. During its work, the District Agrarian Commission held 175 agrarian debates.

Of the total land area in the Bijeljina district in 1952 and 1953, most belonged to arable land and gardens, and forest land. A significant area was occupied by barren land, followed by orchards and pastures. The area under vineyards was increased from 17 hectares in 1952 to 38 hectares in 1953. There were no ponds during this period.